

5 Дридзе, Т. М. Язык и социальная психология : учеб. пособие для вузов по спец. “Журналистика” / Т. М. Дридзе. – М. : Высш. шк., 1980. – 224 с.

6 Жук, І. В. Прыхінуцца да крыніцы / І. В. Жук ; УА “Гродз. дзярж. ун-т імя Я. Купалы”. – Гродна : ГрДУ, 2017. – 235 с.

7 Мележ, І. Людзі на балоце / І. Мележ. – Мінск : Маст. літ., 2008. – 444 с.

8 Мележ І. П., Подых навалыніцы / І. П. Мележ // Мінск : Мастацкая літаратура. – 2008. – 557 с.

9 Шамякін, І. Збор твораў : у 23 т. / І. Шамякін. – Мінск : Маст. літ., 2011. – Т. 4 : Аповесці, 1974-1988. – 622 с.

10 Тараева Г. Р. Семантика музыкальнага языка: конвенцыі, традыцыі, інтэрпретацыі Ростов-на-Дону, 2013. – 42 с.

Each person has born somewhere, each person has a cultural code, which has being formed for thousands years before on his native land. Only the understanding on this fact helps him to contact with others and choose the correct way of his life. Our thoughts are the words, which we heard and read. A civil education is in the each word of the authors poems, which we are reding during all the life. So their love to the motherland and to country became our attitude to the country, they help to reflect romantic attitude and even solve many problems. **Ivan Melej said that** “I was born here I was running here among swamp like in jungles when I was a boy. Only this view on the swamp make me love the life”.

УДК 811.161.3’42:821.161.3-1*М.Багдановіч

А. А. МЕЛЬНИКАВА

(г. Гомель, УА “Гомельскі дзяржаўны ўніверсітэт імя Францыска Скарыны”)

ЭЎФАНИЧНЫЯ СРОДКІ ЭКСПРЭСІВІЗАЦЫ ПАЭТЫЧНАГА ДЫСКУРСУ М. БАГДАНОВІЧА

Артыкул прысвечаны апісанню эўфаничных сродкаў выяўленчай выразнасці і экспрэсівізацыі паэтычнага дыскурсу Максіма Багдановіча. У сістэме сродкаў гукавой інструментальнасці паэтычных твораў класіка беларускай паэзіі разглядаюцца прыёмы алітэрацыі, асанансу і гукапераймання, апісваюцца іх тыпы і віды, вызначаецца іх стылістычная роля ў стварэнні вобразнасці і выразнасці вершаваных тэкстаў. У артыкуле прыводзяцца прыклады са зборніка М. Багдановіча «Вянок».

Мова мастацкай літаратуры, асабліва паэтычны дыкурс, вызначаецца слоўнай вобразнасцю, экспрэсіўнасцю і эмацыянальнасцю. У тэксце паэтычных твораў актыўна выкарыстоўваюцца разнастайныя сродкі выяўленчай выразнасці, якія належаць да розных узроўняў моўнай сістэмы – фанетычныя, лексічныя, лексіка-семантычныя і сінтаксічныя сродкі.

Першаснай умовай выразнасці, па словах даследчыкаў, з’яўляецца мілагучнасць «як адпаведнасць гукавым стандартам літаратурнай мовы», другой умовай – «нестандартнасць словаўжывання, навізна гукавой і рытмічнай арганізацыі тэксту, накіраваныя на фарміраванне і выяўленне яго сэнсу» [1, с. 29].

У сістэме слоўна-вобразных сродкаў адметнае месца займае гукапіс, які адносіцца да эўфаничных прыёмаў стварэння выяўленчай выразнасці – гукавых фігур, звязаных з супастаўленнем асобных фанем або іх спалучэнняў. Гукапісам, або інструментальнасцю, называюць «такія гукавыя паўторы ў вершаванай мове, якія ўзмацняюць яе мілагучнасць і сэнсавую выразнасць» [2, с. 166]. Да сродкаў гукапісу звычайна адносяць *алітэрацыю*, *асананс*, *гукаперайманне* і *рыфму*.

Паэтычная творчасць Максіма Багдановіча з’яўляецца ўзорам выкарыстання разнастайных сродкаў выяўленчай выразнасці, першаступеннае месца ў сістэме якіх займае гукапіс.

«Алітэрацыя (ад лат. ad – да, пры + littera – літара) – прадвызначанае пэўнымі мастацкімі задачамі паўтарэнне ў вершаванай мове аднолькавых ці падобных зычных гукаў» [2, с. 154]. Алітэрацыя стварае пэўныя асацыяцыі з гукамі прыроды, перадае выразныя або рэзкія гукі, падкрэслівае плаўнасць, мяккасць, лёгкасць руху, умацняе псіхалагічны эффект перадачы настрою і тым самым павышае гукавую і інтанацыйную выразнасць паэтычнага дыскурсу М. Багдановіча.

Алітэрацыя свісцячых і шыпячых зычных дазваляе аўтару стварыць пэўныя асацыяцыі з гукамі прыроды, якія нагадваюць свіст ветру, шоргат галін, шолах лісцяў, скрып дрэў і інш.: «Гэта сумны, маркотны лясун Пачынае няголасна граць: Пад рукамі яго, разважаючы сум. Быцым тысячы, крэпка нацягнутых, струн, Тонкаствольныя сосны звіняць» [3]; «Усё сціхла. Але вось наветрэ разсекае Агністы меч і зіхаціць вясёла» [3]; «Усё знікла — шум дажджу, і ветру вой сярджыты, Блеск сіні перуноў, за ўдарам гулкі удар. Цішыня агартае мне душу! Вецярок прыдарожную грушу Ледзьве чутна варушэ — калышэ» [3].

Алітэрацыя свісцячых і шыпячых зычных гукаў садзейнічае таксама ўзмацненню псіхалагічнага ефекту перадачы пэўнага сумнага, мінорнага або журботнага настрою аўтара паэтычнага твора: «І снуюцца сумна ў сэрцы, Ёюцца адгалоскі Роднай песні, простаі песні Беларускай вёскі» [3]; «Сонца ціха скацілася з горкі; Месяц белы заплаканы свеціць» [3].

Алітэрацыя з санорным дрыжачым [р] дазваляе перадаць у кантэксце паэтычнага твора грукат, гром, гучныя, рэзкія гукі навакольнай рэчаіснасці: «Вецярок прыдарожнута грушу Ледзьве чутна варушэ – калышэ, Міла бомы смяюцца у цішы, Ціха срэбрам грукае крыніца. Добрай ночы, зара-зараніца!» [3]; «Ударыў ён — і грукат пракаціўся; Мігае грозны меч, удары не змаўкаюць». [3].

Мяккасць, плаўнасць гукаў, павольны рух, спакой падкрэслівае ў паэтычным маўленні М. Багдановіча паўтор плаўнага [л]: «Лахмоўця ценяў на палянах Схаваушы зодата дяжаць» [3]; «У чарцы цёмнай і глыбокай Плешчэ, пеніцца віно; Хмедем сьветлым і халодным Калыхаецца яно» [3]; «Плакала дэта, зямлю пакідаючы; Ціха дідзіся слязінкі на поле» [3].

Алітэрацыйны паўтор выбухных зычных гукаў [б], [п], [д], [т], [к], [ц] стварае асацыяцыю з рытмічнымі хуткаплыннымі або рэзкімі гукамі прыродных з'яў: «Дробным дажджом над зямлёй, як сьлезамі, адна пралілася; Гулкім раскатам грывотаў другая у атказ азвалася. І па асобку загінулі хмары бяздольныя тые, Чуючы у небі, як вецер над сьмерцьцю іх радасна вые» [3].

У вершах М. Багдановіча выкарыстоўваюцца розныя віды алітэрацыйнага паўтору. Паўторы могуць быць простымі, калі паўтараецца адзін гук: «І роўна мілымі зрабіцца Здаляюць яркі блеск і цень, Той дзень, што мае нарадзіцца, І знішы дзень» [3]; «Дзесь у хмарах жывуць павукі, Што снуюць павучыну дажджа. Кожны тлусты і мяккі такі. Скура сьлізкая, як у вужа» [3]; або складанымі, у якіх паўтараецца некалькі гукаў: «Дробны дождж сячэ, дзецца; Вецер здосна у хату рвецца, У полі стогнам аддаецца» [3]; «І людзі зьведаюць аб прадзедах сваіх Аб горы, радасьцях і аб прыгодах іх, Каму маліліся, чаго яны шукалі, Дзе на глыбокім дне іх крыюць мора хвалі» [3].

У адрозненне ад зычных, галосныя гукі ў стылістычных мэтах радзей выкарыстоўваюцца ў паэзіі. Гэта тлумачыцца тым, што галосных менш па колькасці і яны маюць меншую семантычную значнасць, чым зычныя. Прыём, заснаваны на паўторы галосных гукаў, называецца асанансам. «Асананс (ад франц. assonance – сугучнасць) – прадвызначанае пэўнымі мастацкімі задачамі паўтарэнне ў вершаванай мове аднолькавых або падобных галосных гукаў. Як і алітэрацыя, асананс дапамагае падкрэсліць асобныя словы, умацніць інтанацыйна-гукавую выразнасць верша, надаць яму асаблівую мілагучнасць» [2, с. 159].

У паэтычным дыскурсе М. Багдановіча асануюцца як націскныя, так і ненаціскныя галосныя. Часцей за ўсё асануюцца галосныя гукі:

[а]: «Пала раса; У палёх загарэліся пацеркі мілых Жоўта-чырвоных агнёў...» [3] Але вось час жадааны нарэшці настаў... І пайшоў ён па шляху, пайшоў аж да дна: Агарнула яго цішыня, глыбіна.» [3];

[і]: «Плакало лета, зямлю пакідаючы; Ціха ліліся сьлязінкі на поле» [3]; «Сьцежска ў полі пралегае траўкай зарастае. Каля сьцежкі пахіліўся явар да каліны, — Там кахаліся калісь-то хлопец і дзяўчына» [3];

[ы]: «Шмат што зрабілі іх чорныя рукі, Вынясьлі моцныя сьпіны; Шмат іх прымусілі выцярпець мукі Пушчы, разлогі, нізіны» [3]; «Рушымся, брацьця, хутчэй Ў бой з жыццём пакідаючы жсах; Крыкі пуслівых людзей Не стрымаюць хай бітвы размах...» [3];

[у]: «Дзесь у хмарах жывуць павукі Што снуюць павучыну дажджа. Кожны тлусты і мяккі такі Скура сьлізкая, як у вужа» [3]; «У полі, у лесі нам усюды Праляглі дарожкі! Устужскай рушымся між пушчы» [3];

[о]: «Адпведзь вось для іх мая: Калісь глядзеў на сонцэ я, Мне сонцэ асьляпіло вочы» [3]; «Унадзе пясчынка хоць адна, — Жомчугом патроху робіцца яна!» [3].

У паэтычных творах, як адзначаюць даследчыкі, выкарыстоўваюцца разнастайныя сістэмы гукавых патораў [4, с. 5]. Сістэмы асанансу ў вершах М. Багдановіча таксама даволі шматлікія, у іх складзе вызначаюцца:

– паслядоўныя паўторы: «Ў чыстым полі вецер вее, павевае, – Ты пакінь мяне, нуда мая не мая!» [3];

– перакрываючыя: «Між каменнямі - мох і сьцяблінкі травы, І на вежы, як круглае вока савы» [3];

– аднаразовыя: «А далыш — за радам касс, ламбардаў, банкаў, — Агні вакзала.. павадка хурманкаў...» [3];

– шматразовыя паўторы: «Грук хады адзінокай здалёку чуваць, Часам мерныя ўдары звана задрыжаць І замоўкнуць, памкнушы ад старай званіцы» [3].

У сістэме асанансных паўтораў ў вершах М. Багдановіча выдзяляюцца таксама:

а) сумежныя і раздзяляльныя анафарычныя і эпифарычныя паўторы галосных: «Усё што згінуло даўно... Усё, што знікло і уплыло» [3];

б) стык – паўтор галосных сумежных слоў: «Ўюцца адгалоскі» [3]; «У віхру ўляціць палова» [3];

в) калыцавы паўтор: «І пайшоў ён па шляху, пайшоў аж да дна: Агарнула яго цішына, глыбіна» [3].

Своеасаблівым анафарычным паўторам з'яўляецца сашчэпліванне галосных – паўтор у пачатку наступнага вершаванага радка тых галосных, якія былі ў канцы папярэдняга: «Сьвеча гарыць. З яе ліецца За кропляй кропля як раса, А матылёк ужо ня бьецца: Табе ахвяра ён, краса!» [3].

У сістэму эўфанічных сродкаў выяўленчай выразнасці ўключаецца таксама гукаперайманне і анаматапея. Гукаперайманне – імітацыя з дапамогай гукаў маўлення пэўных гукаў рэчаіснасці з мэтай павышэння выяўленчай выразнасці і вобразнасці паэтычнага дыскурсу. Гэта могуць быць гукі жывых істот: «Прыляці-ж тады ты на магілу, Закувай, як у бары» [3]; або гукі прыроды: «І аб чым шэпаціць галасок вецера» [3]. Анаматапея (ад грэч. *onomatopoeia* – выбар назваў) – ужыванне гукапераймальнага слоў, якія імітуюць асобныя гукі прыроды, крыкі птушак, звяроў і г. д. [2, с. 166].

Анаматапейная лексіка ўтвараецца ад гукапераймальнага слоў. Гэта могуць быць дзеясловы: «Разносчыкі крычаць ля кожнай брамы...» [3]; назоўнікі: «З мілым, задушэўным зыкам Важкі хрушч летае» [3]; «Гром звар'яцеўшы стагнаў і равеў» [3]. Да анаматапейнай лексікі адносяцца таксама апакапічныя, скарочаныя словы: «Чу! Чуваць шорах ног павукоу Аплетваючых сьцены і дах» [3].

Такім чынам, гукапіс як стылістычны прыём часта выкарыстоўваецца Максімам Багдановічам у паэзіі для стварэння слоўнай вобразнасці і выразнасці. Умелае выкарыстанне эўфанічных магчымасцей маўлення сведчыць пра высокае паэтычнае майстэрства М. Багдановіча. Прыёмы гукавой інструментальнасці, якія прымяняюцца пры стварэнні мастацкіх вобразаў, робяць вершы больш напеўнымі, музычнымі, рытмічнымі. З дапамогай гукавых паўтораў аўтар таленавіта перадае гукі прыроды, а чытач можа адчуць яшчэ і гукі прадметаў, з'яў прыроды, надвор'я, асобных падзей. Пры такім прыёме ў чытача павінны з'явіцца ў думках каляровыя карціны, жывапісныя пейзажы, і М. Багдановічу гэта ўдалося перадаць у сваіх творах.

Спіс выкарыстанай літаратуры

1 Капацкая, Е. В. Определение выразительности и способы её усиления / Е. В. Капацкая // Проблемы экспрессивной лингвистики / отв. ред. Т. Г. Хазагеров. – Ростов н/Д : Изд-во Ростовского университета, 1987. – С. 24–29.

2 Рагойша, В. П. Паэтычны слоўнік / В. П. Рагойша. – Мінск : Выш. школа, 1979. – 320 с.

3 Вершы, Максім Багдановіч [Электронны рэсурс]. – Рэжым доступу: https://knihi.com/Maksim_Bahdanovic/. – Дата доступу: 20.04.2024.

4 Торра, В. А. Эўфанічныя сродкі выяўленчай выразнасці ў паэзіі Рыгора Барадзіна : аўтарэф. дыс. на суіск. вуч. ст. канд. філал. навук / В. А. Торра. – Гомель, 2006. – 20 с.

The article is devoted to the description of euphonic means of visual expression and expressivization of Maxim Bogdanovich's poetic discourse. In the system of means of sound instrumentation of poetic works of the classic of Belarusian poetry, the techniques of alliteration, assonance and onomatopoeia are considered, their types are described, their stylistic role in creating imagery and expressiveness of poetic texts is determined. The article provides examples from M. Bogdanovich's collection "wreath".

УДК 811.161.3'42

А. М. МЕЛЬНИКАВА

(г. Гомель, УА “Гомельскі дзяржаўны ўніверсітэт імя Францыска Скарыны”)

КАНЦЭПЦЫЯ “ТУТ-БЫЦЦЯ” ПРАЗ ПРЫЗМУ БЕЛАРУСКАЙ ЛІТАРАТУРЫ

Артыкул прысвечаны разгляду канцэпцыі “тут-быцця”, увасобленай у беларускай літаратуры. Адзначаецца, што наша прыгожае пісьменства сцвярджае нацыянальную дадзенасць беларускага народа, імкнецца зафіксаваць нацыянальна-спецыфічны лад жыцця. Філасофія “роднага кута”, “сваёй зямлі” ў мастацкай літаратуры заключаецца ва ўкараенасці ў прасторы, жыццёвай трываласці беларуса, абгрунтаванні права народа на сваю тэрыторыю.

Класічная беларуская літаратура выступае пэўным спосабам нацыянальнай самаідэнтыфікацыі і нацыястварэння. Яе можна разглядаць і як своеасаблівую філасофію, у тым ліку і філасофію гісторыі, што абумоўлена аб’ектыўнымі абставінамі развіцця. А. Рагуля адзначае: “Менавіта беларускае мастацкае слова ў ХХ ст. узяло на сябе, акрамя вобразатворчай, яшчэ і сэнсаазначальную, семіялагічную функцыю. <...> Кампенсацыйнай, сэнсава эквівалентнай заходнееўрапейскаму фэнаменалагічнаму філасофскаму руху, у Беларусі стала вербальная мастацкая фэнаменалогія” [1, с. 203]. Нацыянальная культура ў цэлым і літаратура ў прыватнасці выступае формай самасцвярджэння беларускага этнасу.

Асноўнымі канцэптамі класічнай беларускай літаратуры з’яўляюцца канцэпты *зямля*, *Бацькаўшчына*, *Родны кут*, *топасы родны край*, *родная зямля*, *родны дом*, *родная вёска*, *родны хутар*. Зямля – цэнтр беларускага вобраза свету, этнічнае падглеб’е нацыі, што і знайшло ўвасабленне ў нашай літаратуры. А. Рагуля адзначае: “Духоўныя пошукі ў беларускай культуры нацыянальнага адраджэння звернуты да семы «зямля» з яе выразна акрэсленай сістэмай каштоўнасці зямнога існавання, выверанымі рэгулятывамі, табуіраванымі культурай санкцыямі, рэсурсам духоўнага імунітэту” [1, с. 196]. У той час, калі нейкія грамадскія ці дзяржаўныя ўтварэнні ў Беларусі на працягу яе гісторыі не былі стабільнымі, зямля заставалася нязменнай каштоўнасцю пры ўсіх сацыяльных пературбацыях. *Родны кут* – своеасаблівая этнафіласофема, уласны этнічны грунт, яднанне народа на аснове зямлі продкаў. *Родны кут* у творах беларусіх пісьменнікаў – свет цалкам станючы. Гэты вобраз выступае своеасаблівым кампазіцыйным цэнтрам, вакол яго групуюцца іншыя вобразы.

Згодна з класічнай беларускай літаратурай, *свая зямля*, *свой дом* складаюць ідэал гарманічнага ўніверсуму. І. Жук піша пра тое, што “механізм этнічнай ідэнтыфікацыі закладзены